

PRAWO

WŁADZA

TEORIA SPOŁECZNA
PIERRE'A BOURDIEU
A PRZESTRZENIE PRAWA

HANNA DĘBSKA

Hanna Dębska – doktorka nauk prawnych i doktorka nauk socjologicznych; laureatka pierwszej nagrody w 50. konkursie „Państwa i Prawa” na najlepszą pracę doktorską z prawa, stypendystka Fundacji Nauki Polskiej dla wybitnych młodych uczonych (2016), a także Ronald and Eileen Weiser Professional Development Award na Uniwersytecie Michigan w USA (2016); kierowniczką grantu Narodowego Centrum Nauki pt. *Pole prawne w Polsce – struktura rynku usług prawniczych a świat akademicki* (2022–2023); zdobywała doświadczenie naukowe w czasie staży badawczych na uniwersytetach w USA (Brown University), we Francji (l’EHESS, L’École normale supérieure Paris-Saclay, Université de Strasbourg), w Niemczech (Universität Bonn) i w Norwegii (Universitetet i Oslo); specjalizuje się w socjologii prawa; prowadzi badania empiryczne; autorka monografii pt. *Władza, symbol, prawo. Społeczne tworzenie Trybunału Konstytucyjnego* (2015) i kilkudziesięciu artykułów naukowych z zakresu prawa i socjologii.

PRAWO

TEORIA SPOŁECZNA
PIERRE'A BOURDIEU
A PRZESTRZENIE PRAWA

HANNA DĘBSKA

WŁADZA I
MOC

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

Recenzent
Dr hab. Jan Winczorek

Wydawca
Małgorzata Stańczak

Redaktor prowadzący
Kinga Zajac

Opracowanie redakcyjne
Violet Design

Projekt okładki i stron tytułowych
Grafos

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2024

ISBN 978-83-8358-860-5

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. +48 728 313 462
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Podziękowania	9
Przedmowa (Ewa Łętowska)	11
Wprowadzenie	19

CZĘŚĆ PIERWSZA

Rozdział 1

Przestrzeń społeczna	29
1.1. Kto i dlaczego może bać się Pierre'a Bourdieu?	29
1.2. Relacyjna ontologia	41
1.3. Pole	47
1.4. Kapitał	55
1.5. Ekonomia dóbr symbolicznych	64
1.6. Pierwotna akumulacja kapitału: wyłanianie się pola	67
1.7. Pole władzy	74
1.8. Formalizacja pola: geometryczna analiza danych	82

Rozdział 2

Habitus	91
2.1. Podejście prakseologiczne	94
2.2. Dystynktywność praktyk społecznych	100
2.3. Ku przemocy symbolicznej	105

Rozdział 3

Władza symboliczna	109
3.1. Społeczne wytwarzanie wiary	111
3.2. Poznanie – uznanie – nierozpoznanie	117
3.3. Rzecz o męskiej dominacji	123
3.4. Władza symboliczna a habitus klasowy i płciowy	133

Rozdział 4

Pole prawne	141
4.1. Powstanie państwa i interes w bezinteresowności	142
4.2. Autonomia i reguły wejścia	147
4.3. Podział prawniczej pracy	150
4.4. Zmysł praktyczny prawnika	157
4.5. Pobożna hipokryzja i podstawy prawniczej wiary	164
4.6. Język prawa i strategie uniwersalizacji	173
4.7. Warunki alchemii społecznej, wytwarzanie neutralności i arystokratyczny dystans	177
4.8. Postscriptum: jak rozumieć prawnika	185

CZĘŚĆ DRUGA**Rozdział 5**

Geneza i struktura pola prawnego w Polsce	191
5.1. Okres międzywojenny: początki kształtowania się mikrokosmosu prawnego	192
5.1.1. Trzy ilustracje walk w polu prawnym	203
5.1.2. Struktura pola prawnego w okresie międzywojennym	211
5.2. Pole prawne w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej	212
5.2.1. „Aparat” władzy: stalinizm	212
5.2.2. Poszerzenie autonomii: „odwilż” 1956 r.	226
5.2.3. Częściowa delegitymizacja kapitału politycznego: marzec 1968 r. i jego następstwa	241
5.2.4. Poszukiwanie legitymizacji i relatywna autonomizacja pola prawnego	244
5.2.5. Struktura pola prawnego w PRL	256
5.3. Pole prawne w Polsce po 1989 r.	258
5.3.1. Od korporacji do rynku	267
5.3.2. Dwie ilustracje „ekonomii na opak”	277
5.3.3. Rekonfiguracja pola: wejście akademików do zawodów prawniczych	282
5.3.4. Struktura pola prawnego po 1989 r.	297
5.4. Wnioski: historia pola prawnego w Polsce	299

Rozdział 6

Akademickie subpole prawne	301
6.1. Reguły gry pola naukowego	303
6.2. Dialektyka habitusu i pól: trajektoria Leona Petrażyckiego	310
6.2.1. Trajektoria naukowa na granicy imperiów	313
6.2.2. Strategie kompensacyjne i sublimacja porażki	319
6.2.3. Wytwarzanie nowej pozycji, nierówny obieg idei i strukturalne konieczności	326
6.2.4. Wnioski: zrozumieć uczonego	331

6.3. Kapitał symboliczny w akademickim subpolu prawnym – konkursy „Państwa i Prawa” (1951–2022)	331
6.3.1. Nagrody za najlepsze prace habilitacyjne	337
6.3.2. Nagrody za najlepsze rozprawy doktorskie	355
6.3.3. Wnioski: strategie monopolizacji i petryfikacja struktury	372
6.4. Subpole filozofii prawa	374
6.4.1. Miejsce ogólnych nauk o prawie w akademickim subpolu prawnym	374
6.4.2. Konstrukcja obiektu badawczego	377
6.4.3. Główne podziały w subpolu filozofii prawa	388
6.4.3.1. Dominujący vs zdominowani	389
6.4.3.2. Ścieżka naukowa vs akademicka	394
6.4.3.3. Strategie publikacyjne	399
6.4.3.4. Stypendia i staże międzynarodowe: przepływ idei	407
6.4.4. Podziały symboliczne i podziały społeczne	411
6.4.4.1. Hierarchia uniwersytetów	412
6.4.4.2. Hierarchia płci	419
6.4.4.3. Hierarchia tematów naukowych	425
6.4.5. Strategie wielopozycyjności	433
6.4.5.1. Wykonywanie zawodu prawniczego	438
6.4.5.2. Pozycje filozofów prawa w innych polach	444
6.4.6. Struktura subpola filozofii prawa	448
6.4.7. Wnioski: wielowymiarowość gry w subpolu filozofii prawa	451
6.5. Subpole prawa pracy	456
6.5.1. Kapitały naukowe	457
6.5.2. Podziały symboliczne i podziały społeczne	464
6.5.3. Wielopozycyjność praktyk	470
6.6. Homologie: subpole prawa pracy vs subpole filozofii prawa	475
6.7. Wnioski: ekonomia praktyk w akademickim subpolu prawnym	477

Rozdział 7

Przestrzeń Trybunału Konstytucyjnego	489
7.1. Legitymizacja prawna a legitymizacja społeczna	490
7.2. Relacyjność i symboliczny wymiar instytucji prawnych	495
7.3. Socjogeneza: społeczne warunki powstania polskiego sądu konstytucyjnego	496
7.4. Podwójna prawda Trybunału i obiegi uprawomocnienia	498
7.5. Formalizacja przestrzeni Trybunału Konstytucyjnego	500
7.6. Podstawowe podziały przestrzeni sądu konstytucyjnego	506
7.6.1. Biegun zawodowy vs biegun akademicki	506
7.6.2. Biegun sędziowski vs prokuratorski z kapitałem politycznym	509
7.6.3. Dodatkowe charakterystyki	511
7.7. Trajektoria Trybunału Konstytucyjnego (1985–2023) i rodzaje legitymizacji	512
7.8. Logika wyborów partyjnych	516
7.9. Wnioski: wektory autonomii i heteronomii polskiego sądu konstytucyjnego	524

Zakończenie, czyli o niedosycie i nadziei	527
Aneks	529
Akty prawne i orzeczenia	539
Bibliografia	541
Źródła internetowe	563
Spis rycin	571
Spis tabel	573
Spis wykresów	575

PRZEDMOWA

I

Kolejny raz Autorka książki, którą przedstawiamy Czytelnikom, objaśnia prawniczy świat, korzystając z metody i instrumentarium francuskiego socjologa Pierre'a Bourdieu.

W 2015 r. jej praca *Władza, symbol, prawo. Społeczne tworzenie Trybunału Konstytucyjnego* zdobyła pierwszą nagrodę w 50., jubileuszowym konkursie „Państwa i Prawa” na najlepszą pracę doktorską w dziedzinie prawa. Sześć lat później, w 2021 r. Autorka uzyskała doktorat – tym razem z socjologii, na podstawie pracy *Homo academicus iuridicus. Geneza i struktura akademickiego pola prawnego w warunkach półperyferyjnych*. Obie pozycje za punkt wyjścia przyjmują koncepcję pola prawnego, zaludnianego i utrzymywanego w ciągłym ruchu przez prawników–agensów, uformowanych przez habitus, których własną percepcję i analizy prawnicze zniekształca *illusio* co do własnej kondycji i przedmiotu badań. W pierwszym wypadku chodziło o sędziów Trybunału Konstytucyjnego, w drugim – o prawoznawców-nauczycieli akademickich parających się teorią prawa. Do obu tych pól, ich struktury i funkcjonowania Autorka wraca zresztą obecnie, penetrując je szerzej i głębiej.

Prawo-mocność. Teoria społeczna Pierre'a Bourdieu a przestrzenie prawa to właściwie dyptyk: obejmuje generalne wprowadzenie w metodę socjologii krytycznej Bourdieu, a dalej jego spostrzeżenia dotyczące poznawania fenomenu prawa. Druga część to wyniki własnych prawoznawczych dociekań Autorki, prezentującej prawoznawcze studia empiryczne dotyczące Polski (historia kształtowania się pola prawnego i akademickiego pola prawnego, powrót do tematu Trybunału Konstytucyjnego). Wszystko to osiągnięte metodą Bourdieu i przy pomocy charakterystycznego dlań instrumentarium.

WPROWADZENIE

Pierre Bourdieu to jeden z najbardziej rozpoznawanych i najczęściej cytowanych współczesnych socjologów o imponującym spektrum zainteresowań, obejmującym, by wymienić tylko niektóre obszary: sztukę¹, filozofię², dziennikarstwo³, relacje między płciami⁴, praktyki kulturowe⁵, wreszcie naukę i naukowców⁶, w tym socjologię i socjologów⁷. Nierzadko jednak zostaje pominięty jako socjolog prawa. Dzieje się tak najpewniej dlatego, że najczęściej tylko dwie prace są łączone z podejmowaniem przez niego rozważań nad prawem i prawnikami – najsłynniejsze studium *Siła prawa. Elementy socjologii pola prawa*⁸ i artykuł *Prawnicy, strażnicy zbiorowej hipokryzji*⁹. Można odnieść więc mylne wrażenie, że prawo nie jest dla niego kwestią centralną¹⁰.

W niniejszej monografii dowodzić będę, iż jest to jedna z wielu „dobrze ugruntowanych iluzji”, by od początku wdrażać się w idiolekt Bourdieu. Mniej bądź bardziej rozbudowane analizy dotyczące prawa i prawników pojawiają się

¹ Zob. P. Bourdieu, *Manet, une révolution symbolique. Cours au Collège de France (1998–2000)*, Paris 2013; P. Bourdieu, *Reguły sztuki. Geneza i struktura pola literackiego*, Kraków 2001.

² P. Bourdieu, *The Political Ontology of Martin Heidegger*, Stanford 1991.

³ P. Bourdieu, *O telewizji. Panowanie dziennikarstwa*, Warszawa 2009.

⁴ P. Bourdieu, *Męska dominacja*, Warszawa 2004.

⁵ P. Bourdieu, *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądenia*, Warszawa 2005; P. Bourdieu, *Sport and Social Class*, „Social Science Information” 1978/17, s. 819–840; P. Bourdieu, *Sociology in Question*, London 1993, s. 132–138 (rozdz. 16 *Haute Couture and Haute Culture*).

⁶ P. Bourdieu, *Homo Academicus*, Stanford 1988.

⁷ P. Bourdieu, *Science of Science and Reflexivity*, Chicago 2004.

⁸ P. Bourdieu, *La force du droit. Eléments pour une sociologie du champ juridique*, „Actes de la recherche en sciences sociales” 1986/64, s. 3–19; angielskie wydanie: P. Bourdieu, *The Force of Law. Toward a Sociology of the Juridical Field*, „The Hastings Law Journal” 1987/38, s. 805–853.

⁹ P. Bourdieu, *Les juristes, gardiens de l'hypocrisie collective* [w:] P. Bourdieu, *Microcosmes. Théorie des champs*, Paris 2021, s. 363–367.

¹⁰ F. Ocqueteau, F. Soubrian-Paillet, *Champ juridique, juristes et règles de droit. Une sociologie entre disqualification et paradoxe*, „Droit et Société” 1996/32, s. 10.

CZĘŚĆ PIERWSZA

*Można parafrazując Kanta, powiedzieć,
że badanie bez teorii jest ślepe, a teoria bez badań pusta.*

(P. Bourdieu, L.J.D. Wacquant, *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*,
Warszawa 2001, s. 155)

Rozdział 1

PRZESTRZEŃ SPOŁECZNA

Pojęcia, takie jak habitus, pole i kapitał, mogą zostać zdefiniowane jedynie w ramach systemu teoretycznego, do którego należą, nigdy zaś w stanie wyizolowanym.

(P. Bourdieu, L.J.D. Wacquant, *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, Warszawa 2001, s. 76)

1.1. Kto i dlaczego może bać się Pierre'a Bourdieu?¹

Jeśli mierzyć doniosłość naukowca temperaturą emocji, która towarzyszy jego teom i badaniom, to z pewnością Bourdieu wywołuje stan podgorączkowy, jeśli nie samą gorączkę. Francuski socjolog rozbudza umysły badaczy różnych dyscyplin nauk społecznych i prawnicy z pewnością nie stanowią w tym względzie wyjątku. Przyczyny powyższego stanu rzeczy są różnorodne, jednak trafnie już w literaturze naukowej zdiagnozowane. Yves Dezalay i Mikael Madsen zwracają uwagę na kilka podstawowych nieporozumień, które ów stan wywołują. Po pierwsze, na redukcję teorii Bourdieu do myśli francuskiej, co skutkuje lekceważeniem konsekwentnie tworzonego przez niego projektu uniwersalnej socjologii refleksyjnej², która wprawdzie często odnosi się do poszczególnych przypadków, partykularnych zjawisk, wybranych okresów czy fenomenów, jednakże są to zawsze – jak za Gastonem Bachelardem lubił powtarzać Bourdieu – „szczególne przypadki tego,

¹ Tytuł nawiązuje do wykładu Michaela Burawoya, *Who's afraid of Pierre Bourdieu? Sociology as a combat sport*, wygłoszonego 14.01.2011 r. w UCS w Dublinie.

² Y. Dezalay, M.R. Madsen, *The Force of Law and Lawyers: Pierre Bourdieu and the Reflexive Sociology of Law*, „Annual Review of Law and Social Science” 2012/8, s. 433–452.

co możliwe”³. Po drugie, tłumaczenia prac Bourdieu są niejednokrotnie upraszczane, przez co dochodzi do niezrozumienia tej złożonej i wieloaspektowej teorii⁴. Ta kwestia jest na tyle ważna, że wymaga pogłębienia.

Sam Bourdieu, zajmując się badawczo przepływem idei, zauważał, że proces przekładu dzieł obfituje w wiele pułapek. Przede wszystkim idee cyrkulują, tak jak kapitał ekonomiczny⁵, według schematu dominujący–zdominowany⁶, czego empirycznie dowiodła Gisèle Sapiro. Analizując proces przekładu dzieł francuskich, uchwyciła nie tylko cykl włączania ich do obiegu światowego, ale również hierarchię języków⁷. Jednakże nie chodzi tylko o nierówny kierunek wymiany treści, ale także fakt, że dane dzieło zostaje niejako „przeszczepione” z jednego lokalnego kontekstu, w którym powstało, do innego. Wymiana myśli, idei, paradygmatów zostaje poddana różnorodnym, strukturalnym procesom, co sprawia, że żaden tekst – ani naukowy, ani literacki – nie jest absolutnie czysty i autonomiczny; pozostaje zawsze osadzony w bardzo charakterystycznym kontekście i poddany wielorakim wpływom pola produkcji kulturowej, w którym kształtował się i działał jego twórca⁸. Z powyższych powodów jego odczytanie napotyka trudności. Nie tylko dlatego, że teksty, które przedostają się z jednego państwa narodowego do drugiego, są pozbawione całego kontekstu swego formowania, ale także ze względu na to, że trafiają do innego pola produkcji kulturowej, gdzie są odczytywane przez podmioty społeczne posiadające własne, kształtowane w odmiennych warunkach, „okulary poznawcze”. Tłumacz czy broker kulturowy, który jest pośrednikiem wprowadzającym do danego kraju

³ P. Bourdieu, *Rozum praktyczny. O teorii działania*, Kraków 2009, s. 12; P. Bourdieu, *On the State...*, s. 87.

⁴ H. Dębska, *W okowach...*, s. 18 i n.

⁵ Sapiro w innych pracach (m.in. *Translation and Symbolic Capital in the Era of Globalization: French Literature in the United States*, „Cultural Sociology” 2015/3, s. 1–27) rozwija podejście Bourdieu o teorię Immanuela Wallersteina (zob. I. Wallerstein, *Analiza systemów-światów. Wprowadzenie*, Warszawa 2007). Jednakże, jak zauważa Warczok, „światowe pola kultury, na przykład globalne pole literackie czy [...] transnarodowe pole naukowe, nie stanowią prostego odbicia systemu światowego w rozumieniu Wallersteina. Inaczej mówiąc, struktury pola ekonomicznego (widzianego jako trwała globalna sieć relacji ekonomicznych) mogą «rozchodzić się» ze strukturami pola literatury i nauki, a centra ekonomiczne nie muszą być centrami światowej kultury lub nauki” (T. Warczok, *Globalne pole nauk społecznych a socjologia polska* [w:] *Polska jako peryferie*, red. T. Zarycki, Warszawa 2016, s. 171).

⁶ P. Bourdieu, *The Social Conditions of the International Circulation of Ideas* [w:] *Bourdieu: A Critical Reader*, ed. R. Shusterman, Oxford 1999, s. 220–228.

⁷ G. Sapiro, *French Literature in the World System of Translation* [w:] *French Global: A New Approach to Literary History*, eds. C. McDonald, S. Suleiman, New York 2010, s. 298–319.

⁸ P. Bourdieu, *The Social Conditions...*, passim.

Rozdział 5

GENEZA I STRUKTURA POLA PRAWNEGO W POLSCE

Każda socjologia powinna być historyczna, a każda historia socjologiczna.

(P. Bourdieu, L.J.D. Wacquant, *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*,
Warszawa 2001, s. 70)

Przejdźcie do pogłębionych studiów nad wybranymi przeze mnie przestrzeniami współczesnego polskiego pola prawnego poprzedzić muszę próbą odtworzenia, chociażby w zarysie, jego XX-wiecznej historii¹. Analizy te wpisują się w silnie historycznie nacechowane badania z zakresu socjologii wiedzy, uzupełnione optyką refleksyjną Bourdieu. Opierają się na interpretacji faktów historycznie znanych, ale wyjaśniają je przy zastosowaniu socjologicznego aparatu pojęciowego, co pozwala zrozumieć zjawiska prawne w sposób bardziej adekwatny, uwzględniając, najczęściej w prawoznawstwie pomijaną, relacyjność świata społecznego². Toteż analizie poddane zostaną trzy kluczowe okresy: międzywojenny, Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i po transformacji ustrojowej 1989 r.

Moment odzyskania przez Polskę niepodległości określam jako tzw. zerowy stan pola, a kolejne lata międzywojenne to początki jego wyłaniania. Ze względu na to, że tworzenie się pola prawnego to złożone procesy ciągłej rekonfiguracji autonomii i heteronomii poszczególnych subpól prawniczych, kluczowy jest wybór tych, które są najbardziej wyraźne. Stąd nierówna proporcja, dotycząca analiz poszczególnych prawniczych profesji.

¹ Pełne i wyczerpujące odtworzenie historii pola prawnego w Polsce wymagałoby pogłębionych badań empirycznych, obejmujących wszystkie poszczególne zawody, co z racji postawionych w niniejszej monografii celów badawczych nie jest konieczne.

² Podobnie czyniłam przy analizie historii Trybunału Konstytucyjnego (H. Dębska, *Władza...*, rozdz. 2) czy historii wyłaniania się subpola ogólnych nauk o prawie (H. Dębska, *Idea...*, passim).

W części dotyczącej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej moje dociekania będą ogniskować się wokół przemian pola władzy, poszerzenia autonomii niektórych subpól prawniczych (adwokatów i akademii) i heteronomii innych (notariat, sądownictwo, prokuratura). Należy pamiętać jednak, że po II wojnie światowej Polska jest krajem autorytarnym, co sprawia, że procesy formowania się pól napotykają na nadzwyczaj trudne warunki, a w pewnych okresach są także systematycznie i celowo ograniczane. Najwyższy stopień autonomii wśród zawodów prawniczych udaje się uzyskać adwokatom i to głównie oni tworzą zręby korporacji. Wraz z prawnikami akademikami są więc najbardziej paradygmatyczni dla interesujących nas procesów autonomizacji. Z tych też powodów pozostałe prawnicze zawody, zwłaszcza zaś sądownictwo i prokuratura, nie są w PRL tak szeroko analizowane. W ostatniej części tego rozdziału odtwarzam podstawowe podziały współczesnego pola prawnego, które ukształtowało się po 1989 r. Jak zobaczymy, choć dzieli ono podstawowe cechy z innymi zachodnimi, europejskimi polami prawnymi, ma własne, dystynktywne reguły gry, będące produktem specyficznej, lokalnej historii.

5.1. Okres międzywojenny: początki kształtowania się mikrokosmosu prawnego

Przypomnijmy, że kształtowaniu się państwa w nowoczesnym rozumieniu towarzyszy kreowanie spójnej świadomości i tożsamości narodowej, co dokonuje się przez kodyfikację języka przy użyciu literatury i sztuki³, nauk społecznych⁴ oraz prawa.

Narodowe pole prawne zaczyna się tworzyć w listopadzie 1918 r. wraz z instytucjami państwowymi. Moment odzyskania przez Polskę niepodległości możemy określić „zerowym stanem pola”. Choć bowiem polscy profesorowie prawa pracują na uniwersytetach, zaś prawnicy polskiego pochodzenia wykonują prawnicze zawody, jednakże, będąc dotąd rozproszeni w trzech imperiach państw zaborczych, nie tworzą jeszcze lokalnego pola prawnego⁵. Systemy na-

³ P. Casanova, *The World Republic of Letters*, Cambridge 2004, *passim*.

⁴ T. Warczok, *Globalne...*, s. 171.

⁵ Izby adwokacie istnieją na ziemiach polskich przed odzyskaniem niepodległości w 1918 r. Początek dla ukształtowania się zawodu, który później określić można jako adwokaturę, daje „odgórna profesjonalizacja” zainicjowana przez zaborców w trakcie reform sądownictwa, co, jak dowodzi Rafał Mrowczyński, nie przeszkodziło w późniejszym okresie w budowie jej suwerenności (R. Mrowczyński, *Self-Regulation of Legal Professions in State-Socialism: Poland and*

Rozdział 6

AKADEMICKIE SUBPOLE PRAWNE

Nie można mówić o takim przedmiocie bez narażania się na trwały efekt lustra: każde słowo, wypowiedziane na temat praktyki naukowej, może zwrócić się przeciwko osobie, która je wypowiada.

(P. Bourdieu, *Science of Science and Reflexivity*, Chicago 2004, s. 4)

W niniejszym rozdziale przeprowadzam dociekania nad akademickim subpolem prawnym, czyli tą częścią pola prawnego, która zajmuje się teoretycznym namysłem nad prawem (zob. rozdz. 4.3). Trzy następujące po sobie studia empiryczne poprzedzają krótkie rozważania dotyczące cech i zasad funkcjonowania pola naukowego. Akademickie subpole prawne dzieli z nim bowiem pewne podstawowe cechy.

W pierwszym studium przedstawiam trajektorię biograficzną Leona Petrażycykiego – klasyka prawoznawstwa, prawnika, badacza, intelektualisty, by ukazać dialektykę między habitusem naukowca a polem naukowym i innymi polami społecznymi. Jednocześnie też przybliżam i uzupełniam rozdział historyczny w zakresie funkcjonowania akademickiego pola prawnego na początku wieku XX.

W drugim studium badam akumulację i dystrybucję kapitału symbolicznego w akademickim subpolu prawnym. Rozkład kapitału symbolicznego jest wskaźnikiem struktury hierarchii, a także jej dynamiki. W tym celu analizuję ogólnopolski, mający najdłuższą tradycję i najwyższy w akademickim subpolu prawnym stopień prestiżu, konkurs „Państwa i Prawa” na najlepsze prace habilitacyjne i doktorskie. Analiza obejmuje wszystkie rozstrzygnięte w latach 1951–2022 konkursy i pozwala ujawnić szereg procesów związanych z hierarchizacją: uniwersytetów, w których prowadzi się badania prawne, specjalności prawniczych

(do konkursu trafiają prace z wszystkich gałęzi prawa), a także podziałów prawniczego kapitału symbolicznego ze względu na płeć (zob. rozdz. 6.3), jak również uchwycić zmiany powyższych hierarchizacji w czasie.

W trzecim studium przeprowadzam pogłębioną analizę subpola ogólnych nauk o prawie, a mianowicie jego formalizację za pomocą geometrycznych metod analizy danych. Powyższe pozwala mi ukazać jego strukturę i reguły funkcjonowania gry o naukowy kapitał prawny (zob. rozdz. 6.4), a także częściowo o prawniczy kapitał zawodowy. Następnie zestawiam subpole ogólnych nauk o prawie z wybranym subpolem dogmatycznym – subpolem prawa pracy, ukazując podobieństwa (wszak wszystkie pola naukowe są względem siebie homologiczne i dzielą podstawowe cechy z innymi) i różnice, tym samym dowodząc, że w tej samej przestrzeni akademickiego subpola prawnego funkcjonują różne zasady gry o kapitał naukowy, a także o jego definicję, a agensi tych pól podejmują różne strategie, by go uzyskać i gromadzić (zob. rozdz. 6.5). Szczególne miejsce w moich rozważaniach poświęcam związkom akademickiego subpola prawnego z subpolem zawodowym, a precyzyjniej, specyficznemu dla polskiego pola prawnego zjawisku wielopozycyjności (jednoczesnego zajmowania przez jednostkę pozycji na uniwersytecie i w profesji prawniczej), którego genezę ujawniłam w poprzedniej części rozprawy (zob. rozdz. 5). Tak przeprowadzona analiza pozwala mi zademonstrować, jak funkcjonuje i reprodukuje się akademickie subpole prawne w warunkach postkomunistycznych i peryferyjnych – znacznie odbiegających od tych, które opisywał Bourdieu. Ustalenia te stanowią zatem uzupełnienie i rozwinięcie projektu teoretycznego francuskiego socjologa.

Zaproponowany w niniejszym rozdziale dobór studiów pozwala uchwycić polskie pole prawne w całości, a precyzyjniej: każdy poziom jego funkcjonowania. Od poziomu „jednostkowego” (trajektoria Petrażyckiego), do poziomu „strukturalnego” (pola jako przestrzenie dystrybucji specyficznego zasobu, analiza subpól akademickich).

Co więcej, te trzy przypadki odnoszą się do zarysowanej w części teoretycznej triady: pole (akademickie subpole prawne) – kapitał (dystrybucja nagród w konkursie „Państwa i Prawa”) – habitus (Petrażycki). Jednocześnie pamiętać należy, że terminy te mają sens jedynie relacyjny (zob. rozdz. 1), są względem siebie referencyjne i choć każdy przypadek empiryczny akcentuje głównie jeden aspekt, to w rzeczywistości funkcjonuje w dialektycznym związku z pozostałymi (np. trajektoria Petrażyckiego nie jest oddzielona od mezo- i makrostruktur, pól i przestrzeni społecznych).

Rozdział 7

PRZESTRZEŃ TRYBUNAŁU KONSTITUCYJNEGO

*[...] myśleć poprawnie można jedynie za pomocą teoretycznie
skonstruowanych przypadków empirycznych.*

(P. Bourdieu, L.J.D. Wacquant, *Zaproszenie do socjologii
refleksyjnej*, Warszawa 2001, s. 153)

Rozdział ten ma do spełnienia kilka celów. Po pierwsze, ma zademonstrować relacyjne podejście do instytucji prawnych (zob. rozdz. 1.2) na przykładzie badanego przeze mnie od ponad dekady Trybunału Konstytucyjnego. Po drugie, ukazać, czym różni się legitymizacja prawnicza od legitymizacji społecznej (przyznania społecznego uznania, prestiżu, zajęcia pozycji autorytetu, sprawowania władzy symbolicznej). Po trzecie, podkreślić – w moim odczuciu fundamentalny dla rozumienia prawa i jego funkcjonowania w społeczeństwie – symboliczny wymiar praktyk społecznych, w tym praktyk prawnych, który w wielu ujęciach, koncentrujących się na kwestiach racjonalnych (przepisy prawa, argumentacja, logika formalna, prawnie rozumiana legitymizacja itp.), jest nierzadko zupełnie pomijany (zob. rozdz. 3.1). Przede wszystkim, po czwarte, ujawnić mechanizmy legitymizacyjne tej instytucji prawnej, analizując sposoby wyboru poszczególnych jednostek do Trybunału Konstytucyjnego przez partie polityczne. Chodzi zatem o zastosowanie metod naukowych, pozwalających na formalizację legitymizacji TK i zmian tej legitymizacji w czasie, co nie jest możliwe przy zastosowaniu wyłącznie klasycznych narzędzi prawniczych. W tym ostatnim przypadku cel ten zostanie zrealizowany przy użyciu geometrycznych metod analizy danych, w szczególności wielorakiej analizy korespondencji (zob. rozdz. 1.8). Chciałabym wyraźnie zaznaczyć, iż proponowane tu analizy są nie tyle konkurencyjne wobec ujęć prawoznawczych, lecz pozostają

ich socjologicznym, aczkolwiek niezwykle ważkim, uzupełnieniem, ukazując potencjał socjologii prawa¹. Czuję się w obowiązku podkreślić także to, co podkreślać należy zawsze – polski sąd konstytucyjny, który w niniejszym rozdziale poddany zostaje głębokiej analizie, jest, jak powiedziałby Bourdieu, „szczególnym przypadkiem tego, co możliwe”². Zatem, po piąte, rozdział ten może stać się nie tylko inspiracją, ale też wyposażać w konkretne narzędzia i wskazówki, stać się swoistą matrycą (oczywiście z koniecznymi modyfikacjami), służącą dalszym naukowym dociekaniom wszystkim tym, którzy zainteresowani są prowadzeniem badań instytucji prawnych empirycznie.

7.1. Legitymizacja prawna a legitymizacja społeczna

Warto zacząć od konstatacji oczywistej, ale niebagatelnej, z punktu widzenia naukowego oglądu legitymizacji instytucji prawnych, w tym Trybunału Konstytucyjnego (dalej też: TK, Trybunał): w literaturze przedmiotu problematykę tę analizuje się przede wszystkim z perspektywy ściśle dogmatycznej, skupiającej się najczęściej na formalnych procedurach wyboru sędziów. Legitymizację zabezpieczać mają przepisy prawne, które w swoich założeniach stoją na straży niezależności sądu konstytucyjnego od innych organów państwa, a także apolityczności zasiadających w nim jednostek³. Mimo to przepisy te nierzadko są przedmiotem ożywionej debaty, w której przedmiotem krytyki pozostają głównie dwa zagadnienia – kryteria, jakie muszą spełnić kandydaci na przyszłych sędziów, a także sposób ich powołania⁴. W tym ostatnim zakresie podnoszone jest potencjalne uwikłanie polityczne sędziów mogących orzekać „pod dyktando” wybierającej ich większości parlamentarnej⁵. Aby temu zaradzić, pojawiają

¹ Zagadnienia te częściowo pojawiały się od dekady w moich pracach i badaniach indywidualnych i we współautorstwie, m.in. H. Dębska, *Trybunał Konstytucyjny w poszukiwaniu...*; H. Dębska, *Władza...*; H. Dębska, T. Warczok, *Sakralizacja...*, s. 63–74, H. Dębska, T. Warczok, *Proces...*, s. 247–264; T. Warczok, H. Dębska, *Politics...*, s. 67–88. Tu znajdują swoją syntezę, jak i zostają doprecyzowane, uzupełnione i poszerzone o nowe analizy.

² P. Bourdieu, L.J.D. Wacquant, *Zaproszenie...*, s. 56.

³ L. Garlicki, *Sądownictwo konstytucyjne w Europie Zachodniej*, Warszawa 1987; A. Młynarska-Sobaczewska, *Wybór sędziów konstytucyjnych jako element legitymizacji sądu konstytucyjnego*, „Państwo i Prawo” 2018/5, s. 43–62; J. Zajadło, *Wewnętrzna legitymizacja sądu konstytucyjnego*, „Przegląd Sejmowy” 2009/4, s. 129–144.

⁴ L. Garlicki, *Komentarz do art. 194 ust. 1 Konstytucji RP* [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 1, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, s. 2.

⁵ M. Florczak-Wątor, M. Pach, *Co wymaga zmiany w procedurze wyboru sędziów do Trybunału Konstytucyjnego w Polsce*, „Państwo i Prawo” 2018/5, s. 22–42; A. Zoll, *Sposób wyboru*

Podejście Pierre'a Bourdieu to jedno z ważniejszych teoretycznych i metodologicznych ujęć we współczesnych naukach społecznych. Wykorzystując je w badaniach empirycznych polskiego świata prawa, autorka dowodzi, że jest to nadzwyczaj użyteczne i wydajne narzędzie analityczne w prawoznawstwie.

Przeprowadzone przez autorkę badania pozwalają na nowatorskie odczytanie historii prawa na tle szerszych przekształceń społeczno-politycznych, oryginalną analizę prawniczego świata akademickiego, wreszcie innowacyjne spojrzenie na instytucje prawne na przykładzie Trybunału Konstytucyjnego.

W publikacji autorka odkrywa nieoczywiste struktury funkcjonowania prawniczej akademii (m.in. zasady prestiżu i wielowymiarowej hierarchii) oraz rynku usług prawniczych, a także ich wzajemne, nieraz złożone powiązania. Ponadto wyjaśnia symboliczny wymiar prawa i jego władzy, mechanizmy budowania i utraty legitymizacji przez instytucje prawne, a także kontrowersyjne zależności między prawem a polityką. Jednocześnie proponuje szereg uzupełnień i rozwinięć teorii Bourdieu. Poczynione ustalenia są szczególnie interesujące w odniesieniu do współczesnego uniwersum prawnego, które kształtowało się w warunkach niekapitalistycznych, co może okazać się paradygmatyczne dla krajów, których historia jest do polskiej zbliżona.

Książka jest przeznaczona dla przedstawicieli nauki, prawników praktyków, pracowników administracji, studentów wydziałów prawa, filozofii, socjologii i politologii. Będzie również wsparciem dla badaczy, którzy chcą prowadzić empiryczne analizy na gruncie prawoznawstwa.

„Dekonspiracja poznawczego ograniczenia tradycyjnego prawoznawstwa decyduje w moich oczach o szczególnym pożytku lektury książki i jej inspiracyjności. To trochę tak, jak włączenie się muzykologa do trwającej, ożywionej dyskusji kompozytorów, muzyków, dyrygentów i śpiewaków. Im wszystkim muzykolog objaśni, co robią, dlaczego i o co się spierają”.

z przedmowy prof. dr hab. Ewy Łętowskiej

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA +48 801 044 545

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL